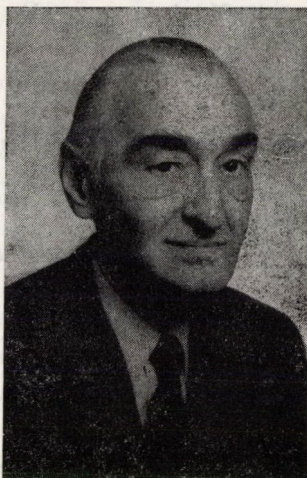

ELEKES LAJOS SZÉKFOGLALÓJA

1974. március 7-én, csütörtökön délután 4 órakor *Elekes Lajos* rendes tag „Mátyás király külpolitikája és Itália” címmel akadémiai székfoglalót tartott.

Mátrai László akadémikus, osztályelnök üdvözlő szavai:

1973. évi közgyűlésünk *Elekes Lajos* levelező tagot, tanszékvezető egyetemi tanárt Akadémiánk tagjává választotta.

Elekes Lajos 1914. november 11-én született Déván. Tanulmányait Budapesten végezte. 1937-ben nyert középiskolai tanári és bölcsészdoktori képesítést. 1937-től 1950-ig az Országos Levéltárban, 1950-től 1957-ig főállásban, 1957–1960 között félállásban az Akadémia Történettudományi Intézetében dolgozott, közben félállásban a Lenin Intézet magyar történelmi tanszékét vezette. 1957 nyara óta a Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a középkori magyar történelmi tanszék vezető tanára. 1966-tól 1969-ig a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt, ezt megelőzően a kar történész tanszék csoportjának vezetője több éven át.

Történetírói munkássága nagyrészt a XV. századi magyar történelem tárgyköréhez kapcsolódik. Hunyadiról írt monográfiájáért 1953-ban a Kossuth-díj ezüst fokozatát kapta, a Magyar Történelmi Társulat jubileuma alkalmából 1967-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki. 1954-ben a Tudományos Minősítő Bizottság a történelemtudományok doktorává minősítette, 1965-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.

Levelező taggá választása óta korábbi munkássága folytatásaként érdeklődésének előterében a *fejlett feudalizmus* fő jellegzetességeinek kutatása, az ezekkel kapcsolatos problémák kritikai elemzése áll. E témakörön belül elsősorban a társadalmi felépítmény jelenségeivel, a kormányzati formáknak

a rendi struktúrában jelentkező átalakulásával, a rendiség és központosítás viszonyával foglalkozott.

Kutató munkájának másik fő iránya: a *rendiség és az osztályharc* a középkori Magyarországon. Akadémiai székfoglalójában jelezte először azokat az eredményeket, amelyek ennek a kérdésnek a magyarországi sajátosságokon túlmutató összefüggéseivel foglalkoznak. Ehhez a témakörhöz kapcsolódnak a jobbágy-paraszti osztályharc és a rendi mozgalom kérdéseit, a magyarországi osztályharcos mozgalmak (1437, 1514) társadalmi gyökereit, ideológiai vonatkozásait elemző publikációi és előadásai.

Közel két évtizedes tanszékvezetői munkássága során a történész kutatók és tanárok egész sorát nevelte.

Mindezekkel egy időben tagtársunk széles körű tevékenységet fejt ki. Alelnöke a Magyar Történelmi Társulatnak, tagja az MTA Történettudományi Bizottságának és a Századok szerkesztő bizottságának; elnöke a TMB Történettudományi Szakbizottságának és a Művelődésügyi Minisztérium mellett működő Történet Szakbizottságnak. Ugyancsak elnöke a Magyar—Román Történet Szakbizottságnak is. Tagtársunk ebben a minőségében is jelentős munkát végez, komoly eredményeket mondhat magáénak e viszonylag fiatal történész vegyesbizottság.

Most, midőn átadom Elekes Lajosnak az akadémiai rendes tagságot jelképező diplomát — kívánok eddigi kutatói, tanári és körűleti eredményeihez újabb sikereket, jó egészséget és alkotókedvet!

Elekes Lajos székfoglalója:

Itália és Magyarország közt a magyar állam megalapítása óta, végig az egész középkoron, viszonylag élénk kapcsolatok figyelhetők meg mind a kultúra, mind a gazdaság és a politika területén. A kapcsolatok intenzitása és jelentősége — sőt részben jellegük is — időszakonként változott. A változások a fejlődés általános tendenciáin túl mindenekelőtt Itália részeinek helyzetében, egymáshoz és a külvilághoz való viszonyában, ezek alakulásában gyökereznek; másfelől természetesen összefüggnek azokkal a változásokkal is, amelyek a magyarországi viszonyokban mentek végbe a tárgyalt, mintegy félezer évet felölelő időszakok folyamán.

A kapcsolatok számos ténye régóta ismeretes. A kutatók figyelmét az a körűlmény sem kerülte el, hogy egyes időszakok különös figyelmet érdemelnek a kapcsolatok sűrűsége, hatásuk jelentősége szempontjából. A XV. század második felében Hunyadi (Corvin) Mátyás uralkodásának három évtizedét kiemelkedően fontosnak tekintették egyrészt a diplomáciai összeköttetések erősödése és sűrűsödése, másrészt a humanista ideák és irodalmi kifejeződések,

illetőleg a reneszánsz művészetek különböző formáinak magyarországi terjedése és (főként a király környezetében megfigyelt) erőteljes hatásai miatt.

Már régebben felmerült a kérdés: mi okozta a kapcsolatok intenziválódását éppen Mátyás idején? A válasz eleinte roppantul egyszerűnek látszott: a kutatók egy része (mint egyébként a kortársak egy része is) a király második házasságával, Aragóniai Beatrice királyné és rokonai hatásával magyarázta a változásokat. Közelebbi elemzés kimutatta, hogy a dolog nem ilyen egyszerű. Beatrice és rokonai hatása kétségkívül kimutatható; de kimutatható az is, hogy a kapcsolatok erősítésére irányuló törekvés korábbi, mint Mátyás második házassága. A kapcsolatok erősítésére irányuló törekvés, amelynek a király második házassága is egyik — de korántsem egyetlen — kifejeződése volt, magától Mátyástól, illetőleg azoktól az államférfiaktól indult el, akik uralkodásának első éveiben tanácsaikkal és tapasztalataikkal támogatták. Olyan tapasztalatokkal, amelyeknek egyrészt olaszországi iskolázásuk vagy olasz származású írókkal és államférfiakkal kialakított összeköttetések, továbbá a század közepének bel- és külpolitikai küzdelmei szolgáltak alapul.

Mátyás személyes érdeklődését a humanizmus és a reneszánsz művészet iránt lehetne, legalábbis részben, egyéni indítékokkal, így — mint gyakran történik — neveltetése körülményeivel is magyarázni. Személyes tevékenységében, közismert mecénási szerepében stb. valóban számottevő szerepet játszhattak ilyenféle egyéni indítékok is. Figyelembe kell azonban vennünk a kapcsolatok viszonylag — a korábbiakhoz képest — sokrétű, sokfelé ágazó voltát. Azt a tényt, hogy a kapcsolatok nem szorítkoztak csupán a kulturális hatások, átvételek területére. Kiterjedtek a gazdaság különböző szférái mellett az államközi, politikai összeköttetések sok válfajára. A humanizmus terjedése mellett éppen a diplomáciai összeköttetések intenziválódása az a tény, amelyet már a régi kutatók is észrevettek és mint Mátyás korára különösen jellemzőt emeltek ki. S hangsúlyoznunk kell, hogy ezek az összeköttetések egyáltalán nem szorítkoztak a nápolyi királyságra vagy az Aragóniai-ház befolyása alatt álló területekre sem a király második házassága előtt, sem azután. Az kétségtelen, hogy a kapcsolatok súlypontjai időnként változtak. Ez azonban éppen úgy, mint a kapcsolatok intenziválódásának egész problematikája, a politikai helyzet változásaiban, pontosabban: egyfelől az itáliai belső viszonyok, másfelől a közép-európai és (dél) kelet-európai állapotok, végül a király, illetőleg a magyar állam bel- és külpolitikai törekvései alakulásában leli magyarázatát.

A továbbiakban ezeknek a változásoknak fő vonalait igyekszünk vázolni, ezúttal a magyar királyság és személy szerint a magyar király, Mátyás oldaláról tekintve át az összefüggéseket.

Európa nyugati országait az a fejlődés jellemezte, amely utóbb elvezetett az abszolutizmus valaminő formájához és azon túl a nemzeti államok kialakulásához. Ez a fejlődés átszakította a régebbi ellentétek, hatalmi csoportosulások hálózatait és újakat állított a helyükre. A régi csoportosulások meg-

szűnte, az újak kialakulása szempontjából a XV. század második fele egyfajta átmenetnek, viszonylagos nyugalmi állapotnak tekinthető. Annál nagyobb feszültségek jellemezték Európa középső és keleti övezetét. Az orosz állam hosszú harc után ekkor szorította vissza a tatárokat, és ekkor indult el a központosítás útján. A Litvániával egyesült lengyel királyság megtörte a német lovagrend erejét; tengeri kijáratot keresett és hatalmi aspirációkat támasztott különböző szomszéd területeken; uralkodói olyan dinasztia létrehozásán fáradoztak, amely több államon uralkodik. A több államot saját uralma alatt egyesítő dinasztia, vagy legalábbis: dinasztia példaképét ezeken a tájakon a magyarországi Anjouk szolgáltatták, közelebbről I. Lajos, aki rövid időre személyében egyesítette a magyar és a lengyel királyságot. A lengyel Jagellók örökösödés révén tekintették magukat az ő utódainak. Hasonlóképpen — házasságok alapján kialakított dinasztikus igénnyel — formált jogot I. Lajos vejének, Luxemburgi I. Zsigmondnak halála után utódja, Habsburg Albert Magyarország és Csehország trónjára, Ezt az igényt a Habsburg-család következő nemzedékei is fenntartották; Albert fia, Utószülött László rövid időre uralma alá vonta (ausztriai tartományai mellett) a magyar és a cseh királyságot; halála után nagybátyja, Frigyes német király, majd császár megkísérelte az osztrák tartományok egyesítését, valamint a cseh és a magyar korona megszerzését is. Egymás után több dinasztia törekedett több államot magába foglaló állam-konglomerátum létrehozására. A legtovább élt és a legeredményesebbnek bizonyult a Habsburgok ez irányú törekvése — száz évvel később. A XV. század második felében még csaknem ugyanennyire esélyesnek látszott a Jagello-dinasztia is, amelynek egyik tagját, Ulászlót (Albert halála után) a magyar rendek és a nagyurak egy része maga hívta meg királyául; egy másik tagját pedig valamivel később, Podebrad György önálló királyságának rövid közjátéka után — de akkor már nem a Habsburgok, hanem Corvin Mátyás hatalmi-terjeszkedési törekvéseivel szemben — a cseh rendek fogadták el uralkodójuknak.

A törekvés a több államot egy uralkodó hatalma alatt egyesítő konglomerátum létrehozására — dinasztikus perszónáluniók formájában — végigköveti a német és az orosz birodalmak közt elhelyezkedő országok történetét a XIV. századtól (az Anjouk magyarországi uralkodásától) kezdve mintegy kétszáz éven át, egészen a keleti Habsburg-birodalom körvonalainak a XVI. század közepén, második felében megfigyelhető kialakulásáig. Jellemzi a folyamatot a rivalizálás az érdekelt dinasztiák közt, valamint az időnként éles ellenállás, ellentét az érintett államok uralkodó osztályán belül az önállóság megtartása vagy átengedése kérdései körül. A XV. század az érintett államok belső kormányzatában, hatalmi rendszerében bizonyos változásokat hozott. A cseh-eknél, a lengyeleknél, a magyaroknál egyaránt megfigyelhető (noha nem azonos módon és nem azonos mértékben) a kormányzati rendszernek az az átalakítása, amelynek eredményeként a törvényhozás és a rendkívüli adó kive-

tése a királyi tanács — az itt tömörülő nagyurak — jogköréből az országgyűlések (a kiváltságoltak képviselőiből álló diéták) jogkörébe megy át. Belpolitikai téren, a hatalmi-kormányzati rendszer jellege szempontjából ez azt jelentette, hogy a nagyurak addig kizárólagos irányító szerepe megszűnt vagy mérséklődött; helyében a kiváltságoltak szélesebb rétegeinek — Magyarországon, ahol a városok gyengék voltak, főként a nemesség szélesebb rétegeinek — képviselői gyakorolták a főhatalmat, legalábbis elvben; ugyanakkor a központi hatalomnak és hivatali módszerekkel működő intézményeinek tényleges ügyviteli befolyása is megnövekedett. Csehországban és Magyarországon ez a folyamat Pódebrad György, illetőleg Corvin Mátyás királyságában tetőzött. A rendek hatalmi előretörése — egyébként hosszú belharcok eredménye — mindkét országban azzal járt együtt, hogy dinasztikus jelöltekkel szemben (Postumus László halála után) olyan jelöltet segítettek hatalomra, aki — maga vagy családja — elkötelezte magát belpolitikai téren a rendek (Magyarországon: a „köz” nemesség) mellett, külpolitikai téren pedig a dinasztikus, főként a Habsburg hatalmi törekvések ellen. Innen van, hogy mind Pódebrad, mind Mátyás királysága, mindjárt a királlyá választás ténye is egyfajta „nemzeti” színezetet öltött, részben már a kortársak, kivált pedig egyes későbbi kutatók tudatában. Ezt a nemzeti színezetet egyéb körülmények is erősítették. Pódebrad esetében mindenekelőtt az, hogy a huszita kelyhesek elismert vezetőjének tartották, aki ugyan maga verte le a husziták erőteljesebben egyházellenes és feudalizmusellenes csoportjait, a taboritákat; hívei szemében azonban a pápa és a császár oldaláról várható fenyegetések elhárítására is alkalmas egyéniségnek látszott. Mátyás esetében apja, Hunyadi János hadvezéri érdemeit mérlegelték, amelyeket az Európa délkeleti részeit elárasztó törökök időleges visszaszorításával szerzett, mint hívei mondták: az egész kereszténység és a haza javára.

Valóban, a török terjeszkedés súlyos és közvetlen fenyegetést jelentett a XIV. század vége (a nikápolyi csata) óta minden Duna-vidéki ország számára, így Magyarország számára is, függetlenül attól, hogy az érintett országok hatalmon levő elemei mennyire ismerték fel ezt és miképpen reagáltak rá. A veszély tudata elterjedt Európa távolabbi részeiben is, kivált azokban az országokban, ahova elért a pápai kúria vagy a kereskedelmi érdekeikben és tengermenti kolóniáik fenntartásában fenyegetett olasz kereskedő városok: Genova és Velence befolyása. Velencei és más olasz humanistáktól támogatva, a pápai kancellária már a XIV. században kidolgozta az egyetemes kereszténységet fenyegető új veszedelem és az ezzel szemben szükséges fellépés ideológiáját, az új helyzetre alkalmazván a régi keresztes háborúk ideológiájának egyes elemeit is. Mint ismeretes, ez az új — török ellen fordított — keresztes ideológia, főként ennek humanista formulázása és értelmezése, mély nyomokat hagyott a kor, kivált a közelebből érintett országok irodalmában és helyenként (ahol, mint például Magyarországon is, reális érdekekkel függött össze)

erős hatást gyakorolt a politikai tudat fejlődésére is. Túl azon a kérdésen, hol mennyire érezték át a török fenyegetés valóságos súlyát (s még inkább túl azon a másik kérdésen: hol mennyire vették komolyan az erről írt humanista levelek, pápai bullák, velencei vagy egyéb követjelentések szavait), a török terjeszkedés ténye — tény volt, s ezzel a ténnyel Európa érintett térségeiben folyamatosan számolni kellett. Ennek a hatása nagyon világosan kimutatható Európa délkeleti részeinek politikai történetében, nem utolsósorban Magyarország és az itáliai hatalmak viszonyának, összeköttetéseinek alakulásában is.

Belpolitika és külpolitika fő irányai, tendenciái közt igen szoros összefüggés tapasztalható Mátyás uralkodása idején. Maga az összefüggés természetes dolognak tekinthető; mértéke és módja azonban sok sajátos vonást mutat, amelyek együttesen szintén jellemzik Mátyás uralkodását és a magyar állam akkori helyzetét. A külpolitikai erőviszonyokat ezeken a tájakon a török fenyegetés mellett a Magyarországgal nyugat és észak felől határos hatalmak dinasztikus törekvései határozták meg. Annak az uralkodónak, akit ezekkel a dinasztikus törekvésekkel szemben emeltek trónra, védelmet kellett keresnie a fenyegetések felújulásával szemben. Ellentétét a Jagellókkal és főként Habsburg Frigyessel mindenekelőtt ez a körülmény határozta meg. Ebben gyökerezett az a jellegzetes törekvése is, hogy olyan szövetségeseket találjon ellenfeleinek hátában vagy azok országán belül, akik alkalmasak lehetnek a dinasztikus hatalmak helyzetének megingatására, erejük aláaknázására. Időbe telt azonban, amíg a fiatal, választott — dinasztikus kapcsolatokat nélkülöző — királynak, illetőleg diplomáciájának ilyen kapcsolatokat sikerült kiépítenie. Nagy kockázatokat kellett vállalnia, hogy kivívhatta az elismertetést, jogát ahhoz a trónhoz, melyre megválasztották. Gyakran kellett beérnie, kivált eleinte, félsikerekkel vagy meghunyászkodásnak tűnő alkukkal. És természetesen mindvégig nélkülöznie kellett a nagy dinaszták támogatását, akikkel sokszor kötött megegyezést, de akikkel valóságos békességre nem juthatott. Így ezekre a törökökkel szemben sem számított, noha számtalanszor megkísérelte, hogy a kereszténység egyetemes érdekeire hivatkozva hasson rájuk; nagyon valószínű, hogy ezektől a kísérletektől sem ő maga, sem diplomáciai képviselői nem vártak többet, mint egyfajta propagandisztikus hatást, nevezetesen azt, hogy érvelésükben más alkalommal kimutathassák: a kereszténység világi vezetői nem hajlandók segíteni azoknak, akik „mintegy bástyaként” védelmezik a kereszténység, vagyis Európa többi részeit a török támadásokkal szemben.

Bár a török fenyegetésre tett utalások kétségkívül diplomáciai fegyverként jelennek meg Mátyásnak és környezetének szavaiban, maga a fenyegetés fennállt, koronként változó erővel, de folyamatosan. Mátyásnak és kormányzatának tehát éppen nem csupán diplomáciai fogásként, hanem a maga teljes realitásában is számon kellett tartania. És meg kellett találnia az elhárítására (valamint egyéb fenyegetések elhárítására) alkalmas eszközöket. Belpolitikai

téren ez a központi hatalom erősítését, az ettől függő haderő létszámának és ütőképességének növelését követelte, aminek a megvalósításához a kincstár pénzbevételeinek jelentős fokozása, a kormányzati rendszer további fejlesztése s mindehhez a belpolitikai támogatók messzemenő kielégítése kellett. Mindez nem volt egyszerű és nem volt problémamentes a központi hatalom szempontjából egy olyan országban, amelyben — mint Magyarországon — a nagyurak (a „bárok”) befolyása még mindig nagy volt, a rendek sorában pedig a városoké elenyészően csekély. Külső támogatókra máskülönben is szükség lett volna. Tekintettel az ország belső viszonyaira, a külső támogatók szerepe érthetően még fontosabbá vált. Tehát fontosabbá vált a külpolitika — és akkortájt kialakuló közvetítő rendszere: a diplomácia — szerepe is Mátyás kormányzatában és a magyar állam további fejlődésében. Érthető viszont, ha Mátyás és diplomatái ezeket az összeköttetéseket (túl azon a szükségleten, hogy a külső ellenfeleket sakkban tartsák vagy esetleg segítsenek azokat visszaszorítani) lehetőleg olyan körben keresték, ahol találhattak érdeazonosságot, de nem találhattak — vagy csak kisebb mértékben találhattak — saját alapvető érdekeiket keresztező törekvéseket. Itália akkori államai, hatalmai többé-kevésbé ebbe a kategóriába estek, legalábbis a magyar állam — pontosabban: Mátyás királysága — szempontjából.

Egy korábbi alkalommal megkíséreltem vázolni Mátyás uralmi rendszerének jellegét, fejlődésének főbb szakaszait, elsősorban a belső viszonyok alapján, de tekintettel a belpolitika és a külpolitika összefüggéseire is. Mátyás uralkodásának harminckét esztendőre terjedő időszakát úgy jellemeztem, mint kísérletet az állam központosítására, kísérletet, amely bizonyos — át nem léphető — határokig eredményekkel járt. Ezeknek a korlátozott és jórészt időleges eredményeknek az elérése is nagy erőfeszítést és ügyességet kívánt, egyfelől az ország belső — gazdasági és társadalmi — erőforrásainak maximális mozgósításával, másfelől minden elérhető külföldi segítség igénybevételével — amennyiben a külföldi segítség sem veszélyeztette az alapvető célokat, vagyis a független magyar állam és benne különösen a központi hatalom erősítését, európai helyzetének megjavítását. A centralizáció menete szempontjából nagyjában három fázist különböztettem meg. Az első fázis — nagyjában a választástól a hatvanas évek közepéig — inkább csak előkészület: fő tartalma az uralom elismertetése, belső bázisának megszilárdítása, külső támaszok keresése. A második fázis — főként a hetvenes évek — jelzik a centralizáció hatalmi apparátusának kifejlődését a kancellária, a kincstartóság, a királyi titkárok és a királytól függő zsoldos haderő szerepének növekedésével; ezt az időszakot a külpolitikában — számos, önmagában alig érthető fordulat mellett — főként az jellemzi, hogy kialakul a diplomáciai kapcsolatok rendszere és a szövetségek tipológiája, amelynek vezérelve az ellenfelek sakkban tartása és lehető visszaszorításuk. A harmadik fázis, a nyolcvanas évek tartalma belpolitikai vonatkozásban az elért eredmények biztosítása (látszólag jelentős, valójában kevésbé

időtálló sikerrel); a külpolitikában ezt az időszakot a diplomáciai kapcsolatok imént jellemzett rendszerének teljes kiépítése és növekvő aktivitása mellett főként az a helyzet jellemzi, amelyet a humanista történetíró, Bonfini — bizonyára udvari körök sugalmazására — a következő büszke formulával jelöl: „két hatalmas császár közt”, „két hatalmas császár ellen”. A három fázis jellegzetes különbségeket mutat az itáliai kapcsolatok alakulása szempontjából is.

Az első évek kapcsolatai úgyszólván adottak, kikerülhetetlenül kényszerűek. A dinasztikus igényekkel szemben trónra emelt két államfő: Pódebrad és Mátyás közt természetesen kapcsolatnak kellett kialakulnia, hiszen helyzetük sokban hasonló volt, ellenfeleik pedig részben — de csak részben! — azonosak. A szövetség korábbi előzményekre (a magyar, cseh és ausztriai rendi vezetők szövetségekötéseire) is támaszkodhatott, létre is jött, de csupán rövid ideig tartott. Felbomlásában, ellentétte alakulásában kétségkívül szerepet játszott — egyéb okok mellett — Mátyás korai szövetségeseinek és támogatóinak másik, erősebb csoportja, élén a pápasággal. Az egyház — noha nem minden fenntartás nélkül, hiszen a császárral sem óhajtott szembe fordulni — támogatta Mátyásnak, a törökökkel szemben győzelmes hadvezér, az „athleta Christi” fiának trónra emelését. Mint hajdan apjától, most tőle is a török terjeszkedés megállítását, visszaszorítását várta. Ebben a reményben osztozott az adott időponthoz Velence is; a nagyhatalmú városállam török-politikája aszerint vált aktívvá, passzívvá, időnként kétértelművé, amint kereskedelmi érdekeinek és kolóniáinak sorsát fenyegetettnek, biztosítottak, csak háborúval vagy más úton is — például alku árán — biztosíthatónak vélte. A hatvanas—hetvenes években Velence török-politikája viszonylag aktív, időnként támadó, mindenesetre inkább (noha soha nem kizárólagosan) háborúpárti volt. Támogatta tehát — pénzzel és részben diplomáciai úton is — mindazokat, akik a török ellen felhasználható fegyveres erőnek ígérkeztek. Más kérdés: vajon ez a támogatás, amelyet akár a pápaság, akár Velence ténylegesen nyújtott, kielégítette-e a török ellen küzdők igényeit és szükségleteit. Maguk az érdekeltek, így Magyarországon Mátyás, Albániában Szkander bég, úgy vélekedtek, hogy szavakban többet kaptak, mint valóságban, és hogy a török megállításához vagy éppen visszaszorításához jóval több erő — pénzügyi, politikai, katonai segítség — lett volna szükséges. Amiben végső soron igazuk is volt.

A pápai és velencei támogatásnak része volt abban, hogy Mátyás királysága külső elismerésben részesült; része lehetett abban is, hogy első nagyobb katonai vállalkozásai a törököktől megszállt Bosznia, pontosabban Jajce és környéke biztosítására irányultak (noha ezt kétségkívül igényelték és támogatták a Mátyás királlyá választásában részes magyarországi erők is); a támogatás korlátozottságának, a török ellen széles körű európai összefogást igénylő pápai keresztes-propaganda csődjének pedig nyilvánvalóan — nem csupán Mátyás ismert levelei szerint — része volt abban, hogy a török elleni aktív

fellépés katonai kísérleteivel Mátyás (Jajce környékének biztosítása után, hosszabb időre felhagyott. Végül: a pápai befolyás kétségkívül szerepet játszott abban, hogy fegyvereit korábbi szövetségese és apósa, Podebrad ellen fordította.

A cseh háború (amelyről maga Mátyás később olyan formán nyilatkozott, hogy bár sohasem lett volna) kisebb megszakításokkal évekig húzódott és sok kárt okozott. Mátyásnak meghozta a cseh — morva katolikusok támogatását, a cseh királyi címet, Morvaország és Szilézia birtokát; ugyanakkor: nagy áldozatokat követelt és meggyengítette a déli határok védelmét a török betörésekkel szemben, ezzel megerősítette Mátyás belső ellenzékét és megingatta vagy ellenzékbe sodorta híveinek egy részét (vagy legalábbis tetszetős indokot kínált számukra ellenzéki állásfoglalásuk, majd nyílt lázadásuk valós okainak palástolására); a hadviselés szétrombolta két — helyzeténél fogva egymásra utalt — állam tartós szövetségének lehetőségét és teret engedett dinasztikus beavatkozásoknak; végül semmiben sem csökkentette, inkább növelte Mátyás királyságának külpolitikai elszigeteltségét és ebből fakadó gyengeségét.

Mindez eléggé hamar világossá válhatott Mátyás és tanácsosai előtt is. A hetvenes években már egyre nyilvánvalóbban arra törekedtek, hogy ezt a háborút — „bár sohasem lett volna” — mielőbb fejezzék be. Csakhogy akkor már új frontok alakultak ki: a Jagellók nyíltan hadba léptek, a császár pedig — más eszközökkel — határozottan Mátyás ellen dolgozott. Ezekkel a hatalmakkal szemben a pápaság nem nyújtott elegendő támogatást. A cseh háborút alku, pontosabban két alku zárta le a hetvenes évek derekán és végén. Közben azonban megtörtént a fegyveres összecsapás a császár és Mátyás hadai közt. A következő években pedig egyre világosabban előtérbe kerül, mondhatni Mátyás külpolitikájának tengelyévé válik a törekvés a császár hatalmának megingatására és e hatalom fő bázisának, a Habsburgok (főként a császár) ausztriai uralmának megsemmisítésére. Ezt a célt szolgálták a sorozatos hadjáratok, amelyek a nyolcvanas évek derekán számos ausztriai vár és tartomány meghódítása mellett Bécs elfoglalására vezettek. Ezek a katonai eredmények első pillantásra azt mutatják, hogy Mátyásnak sikerült császári ellenfelét nehéz helyzetbe hoznia. Ez igaz is. De az is igaz, hogy mindez mégsem jelentette sem a császár, sem a Habsburg-dinasztia hatalmának számottevő megingatását. A jövő távlatából tekintve, ez a hatalom éppen ekkor kezdett igazán kibontakozni, nem az ausztriai tartományok és nem is a német birodalom, hanem a „burgundi örökség” segítségével.

Közben kibontakozott Mátyás diplomáciája. Követségei megbízottai — köztük udvari emberek, főpapi tisztségre emelt hivatalnokok, tudós humanisták és hivatásos katonák — sorra látogatták azokat az országokat, amelyekről támogatást lehetett várni a császárral szemben: Svájc, Franciaország, Burgundia mellett a német birodalom egyes önállóságra törő fejedelmeit, tekintélyes és hatalommal (birodalmi befolyással) rendelkező városait is. Keleten, a

Jagellók semlegesítése céljából, sorra kerül — talán a moldvai fejedelem közvetítésével — III. Iván cár, akivel a király utódaikra kiterjedő hatályú barátsági szerződést kötött. S a diplomácia szálai egyre messzebbre nyúltak. Velence és Luxemburgi Zsigmond példája nyomán Mátyás kapcsolatot tartott a perzsákkal, amíg azok hadban álltak a törökökkel; utóbb az egyiptomiakkal keresett összeköttetést, amikor ezek kerültek összeütközésbe az oszmán hatalommal és megpróbálták beavatkozni annak belső viszályaiba, amit egyébként sokan mások — Mátyás, Velence, a pápa, sőt a távoli francia udvar — szintén szerettek volna megkísérelni.

A külpolitikai kapcsolatoknak az a messzenyúló, szerteágazó, bonyolult hálózata, amely a nyolcvanas években (részint már a hetvenes évek második felében) táruel élénk, nagyon elüt az első években uralkodó viszonyoktól, amelyeket a kapcsolatok egyszerű és egysíkú volta mellett nagyarányú elszigeteltség, egyéb kapcsolatok hiánya jellemzett. A változás feltételeinek megteremtéséhez kétségkívül hozzájárult Mátyás királyságának elismertetése, állama belső erejének növekedése, hadserege számbeli és hadművészeti gyarapodása, diplomáciai küldetésben eljáró megbízottainak (akik közt magyarok mellett nem egy külföldit, köztük olasz eredetűt is találhatunk) ügyessége és tapasztalata. De kétségkívül szerepet játszott — időnként, túlzás nélkül elmondhatjuk, mintegy a mérleg nyelvének szerepét töltötte be — a király, illetőleg a királyság itáliai kapcsolatainak alakulása.

Az itáliai kapcsolatok összességén végigvonul a király érdeklődése a humanizmus, a művészetek, a technika egyes (főként a hadművészettel vagy a kultúrával, például könyvek előállításával összefüggő) vívmányai iránt. Érdeklődését Firenze vagy Siena, vagy éppen Faenza iránt egyéb, közvetlenül politikai okok is táplálhatták; mégsem vitás, hogy *ennek* az érdeklődésnek fő oka kulturális természetű. Tudott dolog, hogy Firenzéből, egyebek mellett, orgonapítőt kért; Faenzából a majolikagyártás termékeit és ismerőit óhajtotta megkapni. Könyveket, nyomtatványokat, miniatúrákat és miniatúrokat mindenfelé keresett, noha környezetében is működtek ilyen műhelyek, itáliai mértékkel sem lebecsülhető szinten. A kulturális érdeklődés egy sajátos iránya már inkább politikai töltésű volt: a humanista eszméknek szólt ez, amelyek közül némelyik közvetlenül vagy csekély átalakítással szolgálhatta a központosítás céljait Magyarország eltérő viszonyai közt is. Humanista eszmék ilyen jellegű felhasználására már korábban történtek kísérletek, Mátyásnak és környezetének efféle próbálkozásai tehát nem állnak példa, előzmény nélkül. Megint a mód és a mérték az, ami felkelti a figyelmet: a humanista eszmék ilyen *arányú* megértésére, politikai hasznosításuk ilyen *mérvű* kísérletére egyetlen korábbi magyar államférfinál sem találunk példát (királyokról nem is beszélve). Más kérdés, hogy a humanista eszmék a magyarországi viszonyok közt — már a király közvetlen környezetében, tőle távolabb egyre inkább — milyen mértékig keverednek tőlük idegen elemekkel, a magyarországi nemesi ideológia vagy a

régebbi és újabb egyházi-vallási műveltség különböző rétegeivel, s mivé válnak később, további közvetítések és keveredések folytán.

Nem kétséges, hogy Mátyás — itáliai kapcsolatainak kiépítése során — mindvégig tekintettel volt olyan érdekekre, amelyeket ma inkább kulturális vagy éppen tudományos természetűeknek minősítenek. De mint az imént említett példa (humanisták és humanista eszmék felhasználása a centralizáció *politikájának* érdekében) világosan mutatja: a XV. században nem mindig lehet, nem is ajánlatos éles, merev választóvonalat húzni politikai és kulturális-tudományos érdek vagy érdeklődés közt. A kettő gyakran érintkezik, nem ritkán egybeesik, olykor ugyanazok a személyek testesítik meg. A Mátyás udvarába meghívott olasz származású művészek, tudósok, mesteremberek közt kétségkívül voltak sokan, akik csak szorosan vett kulturális feladatokat kaptak és végeztek. De ki állíthatná, hogy az első magyarországi nyomda megalkotója, az Itáliában tanult — onnan egyébként eretnekgyanús, pápaellenes magatartás gyanúja miatt távozni kényszerülő — Hesz András csupán kulturális feladatot teljesített? Ha csak arra a tényre gondolunk (és nem bocsátkozunk feltevésekre), hogy nyomdájának első terméke, az ún. Budai Krónika a magyar történetírás addigi törzssanyagát tartalmazta, a történetírás pedig (abban a korban és Magyarországon) a politikai gondolkodás egyik fő formálója volt — a szintén történelmi érdeklődésű jogászok kisebb igényű alkotásai és az egyháziak más természetű beszédei és írásai mellett —, akkor a feltett kérdésre máris nem-mel válaszolhatunk. Hogy orvosok, jogtudósok, irodalmi stílusukért nagyrabecsült egyházi vagy világi szakemberek (a tollukból élő értelmiségieknek ezek a távoli ősei) gyakran láttak el kifejezetten politikai, főleg diplomáciai természetű feladatokat, az általánosan ismert tény. Ugyancsak ismert tény, hogy ez volt a helyzet a Mátyás által Magyarországra invitált írók, tudósok egy nem jelentéktelen részével is.

Tehát a kulturális és a politikai érdeklődés összekapcsolódott, ha nem is mindig esett egybe. Figyelmén kívül hagyva — itt és most — a tisztán vagy túlnyomóan kulturálisnak minősíthető vonatkozásokat, a tisztán és egyértelműen politikai természetű kapcsolatok alakulását igyekszünk áttekinteni, legalább fő vonásai és fő szakaszai szerint.

Az itáliai kapcsolatok alakulásában nagyjából ugyanúgy három fő szakaszt különböztethetünk meg, mint — a fentebb mondottak értelmében — általában a magyarországi centralizáció menetében és a külpolitika fejlődésében. Talán annyit kell előljáróban megjegyeznünk, hogy a külpolitikai és főként az Itálián belüli viszonyok bonyolultsága miatt a kapcsolatok rendszeresok kisebb-nagyobb módosulást, törést, alakváltozást szenved és hogy a periodizálás már csak azért sem lehet merev: a szakaszok közt átmenetek, a szakaszokon belül kisebb-nagyobb ingadozások vannak.

Mátyás illetőleg ifjúkori tanácsadói már az első években kísérleteket tettek arra, hogy felfrissítsenek olyan kapcsolatokat, amelyek hajdan Hunyadit,

a török elleni hadjáratok tapasztalt vezetőjét a balkáni ügyekben érdekelt nápolyi királysághoz vagy — még régebbi időkből — a milánói Sforzákhhoz fűzték. A tanácsadók közül azok, akiknek olasz egyetemi városokkal voltak személyes összeköttetések, ezeket is iparkodtak felfrissíteni és politikájuk hasznára fordítani. De mint már jeleztük, ezeknek az éveknek olasz kapcsolatait főként az egyház és Velence, a Mátyást és híveit hozzájuk fűző — csaknem ráutaltságnak minősíthető — viszony határozta meg. Ez nem volt zavartalan, Az egyház és a magyar királyság viszonyát ekkor pozitív irányban befolyásolta a török háború ügye. Ez átmenetileg háttérbe szorította, de nem szüntette meg az időnként éles ellentéteket, amelyek a királyság és a Kúria közt a zsinati kor óta feszültek, főként az egyházi méltóságok betöltésének vitás kérdései körül. A királyok jogot formáltak az egyházi főméltóságok betöltésére, sőt a tisztségek betöltetlensége esetén azok javadalmainak igénybevételére más (világi, állami) szolgálatok jutalmaként. Ehhez Zsigmond idején a bíbornoki kar írásban hozzájárult, a hozzájárulást azonban a pápák nem erősítették meg. Innen a jogi vita, amelynek kimenetele konkrét esetekben mindenkor az erőviszonyok illetőleg politikai megfontolások függvénye volt. Mátyás idején az állam érdekeit előtérbe állító törekvések fokozatosan felerősödtek; ezzel arányosan lazult, majd romlott a királyság és a pápaság viszonya. Végül az ellentétek erősödése kihatott a külpolitikai tájékozódásra is. Mátyás ugyan — egyes kortársak várakozásától eltérően — soha nem szakított teljesen a pápasággal, de voltak időszakok (kivált uralkodásának harmadik szakaszában), amikor Itálián belül és kívül kifejezetten szembefordult a pápaság politikájával és támogatta, védelemben részesítette az ellene fordulókat.

Hasonló változás történt a velencei kapcsolatokban is. A hatalmas város azokban az években, amelyekben maga is háborúban állt a törökökkel, minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezett aktív fellépésre bírni másokat is. Magyarországot főleg pénzzel segítette. Ennek a segítségnek a valóságos értékéről azonban megoszlott a kortársak véleménye, megoszlik a történetszemlék véleménye is. Anélkül, hogy a félezer év előtti vitatkozók bármelyikének érvelését ellenőrzés nélkül magunkévá tennénk, azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy a törökök viasszasorítására alkalmas haderő létrehozásához a negyvenes évek valóban nagy erőfeszítései sem bizonyultak elegendőnek. Még kevésbé bizonyulhattak elegendőnek azok az összegek, amelyeket a hatvanas-, hetvenes évek számottevően változott erőviszonyai közt akár a pápa, akár Velence tudtak vagy akartak Mátyás rendelkezésére bocsátani. Kétségtelen az is, hogy a török kiűzésének a negyvenes években még aktuális (vagy legalábbis annak tűnő) terve a század második felében lekerült a napirendről. Velence inkább pozíciói megtartására, vagyis kolóniai és szárazföldi hátszínre védelmére törekedett. Ennek az utóbbi célnak az elérésére a Jajce környékén létesített magyar katonai támaszpontok rendszere is elegendőnek ígérkezett, és nagyjából annak is bizonyult, noha nem mindig működött biztonságosan: a török portyázók-

nak — de soha nem nagy hadseregeknek — olykor sikerült áttörniük Szlavónia vagy Stiria—Karintia irányában. Úgy tűnik, ez a megoldás végül megfelelt Velence *közvetlen* érdekeinek, noha egyáltalán nem felelt meg a török végérvényes kizsorításáról egy emberöltővel korábban szótt elképzeléseknek.

Velence nem csupán pénzbevételeinek nagysága, hanem diplomáciai kapcsolatainak sokoldalúsága és diplomáciai megbízottainak tapasztaltsága terén is messze előtte járt nem csupán Mátyás Magyarországnak, hanem a kor valamennyi európai államának, legalábbis az „Alpokon innen”. Szépen, humanista stílusban beszélő-író orátorok akadtak néhol másutt is, a kor fogalmai szerint „modern” és eredményes diplomaták kevésbé. Velence nyomasztóan nagy befolyását Itália és — részben — az Alpokon innen elterülő országok ügyeiben a pénz hatalma mellett főként a diplomaták ügyessége biztosította, legalábbis az itt tárgyalt időszakban. Ez olyannyira nyilvánvaló volt, hogy számos Alpokon innen elterülő ország uralkodói vették igénybe velencei származású vagy ottani tapasztalatokkal rendelkező diplomaták, írók, politikai tanácsadók szolgálatait. (Másokat nem említve: így került lengyel szolgálatba Callimachus, akinek számos fontos értesülést köszönhetünk Mátyás politikájáról, egyéniségéről, terveiről, illetőleg az ezekről formált elképzelésekről.) Maga Mátyás sem idegenkedett attól, hogy támaszkodni próbáljon Velence befolyására és diplomatáinak ügyességére. Ezek majdnem olyan gyakran játszottak közvetítő szerepet közte és politikai ellenfelei közt, mint az ilyenféle kiküldetésekből hagyományosan otthonosabb pápai legátusok. Mindamellett a török háborúk boszniai szakaszának lezárultával a viszony elhidegült Velence és a magyar királyság közt. A továbbiakban olykor az ellenségesség határát súrolta, noha soha nem ment át nyílt, kifejezetten háborús ellenségeskedésbe. De mind a király, mind a velenceiek ismételten vádolták egymást, olykor egyszerűen csak azzal, hogy diplomáciájukkal keresztezik a másik törekvéseit a török birodalom zavarainak kihasználása vagy más ügyek bonyolítása terén. Kielezettebb esetekben az a vád is elhangzott mindkét oldalon, hogy a másik fél a maga javára feláldozza a kereszténység ügyét. Ilyesféle vádaskodások különösen sűrűn hangzottak el a nyolcvanas évek első felében, a Djem török trónkövetelő sorsát eldöntő diplomáciai csatározások során, amelyekben végül is — Velence és a pápaság, továbbá a francia királyság és más hatalmak beavatkozása után — Mátyás nyilvánvalóan alulmaradt. Mindez nem akadályozta meg a Magyarországról Velencébe irányuló szarvasmarha szállítást, amelynek a király (mint nagybirtokos és állattenyésztő) maga is részese volt. A gazdasági kapcsolatok áramlása mintegy a mélyben, más szinten, tovább folyt akkor is, amikor a magasban, az állami és európai politika szintjén az ellentétek és a vádaskodások hevessebbé váltak és még hevesebbnek tűntek.

Mint már érintettük, Mátyás második házassága mintegy kifejezi külpolitikájának, vele itáliai kapcsolatainak új irányvételét. A nápolyi királyságban uralkodó Aragóniai-házzal már Mátyás apjának voltak kapcsolatai. (Egy

időben török elleni szövetséget terveztek; állítólag arról is volt szó, hogy Aragóniai Alfonzot meghívják a magyar trónra.) Nápoly és Velence viszonya köztudottan nem volt a legjobb. Mátyás, akinek helyzetéből következően fontos volt az itáliai kapcsolat, egyházi és velencei összeköttetéseinek lazulása idején okkal keresett támaszt Itáliának ebben a hatalmas déli államában, amelynek erős befolyása volt (Itália belső viszonyairól nem szólva) az Adria balkáni partvidékén is. Nézetünk szerint nem véletlen, hogy — hosszú szünet után — éppen a házasság évében aktivizálódik ismét Mátyás török politikája. (Várharcok a Száva és a Duna vidékén, katonai támogatás a román fejedelemségekben a török ellen küzdőknek stb.) Arra aligha gondolhatunk, hogy Mátyás aktív fellépést remélt új rokonaitól a törökökkel szemben. Tudhatta, hogy a nápolyi udvar figyelmét jobban lekötik Itália belső ügyei. (A továbbiakban csakugyan az történt, hogy neki kellett katonai segítséget nyújtania, amikor a törökök rövid ideig megkísérelték megvetni a lábukat Itália földjén.) De a nápolyi kapcsolat sokat jelentett az európai diplomácia mérlegén. Jelentős lépés volt a külpolitikai elszigeteltségből való kiemelkedés útján.

Kétségtelen, hogy a házasság befolyásolta Mátyás itáliai politikáját. Nem csupán abban a vonatkozásban, amelyet a régebbi történetírás sokat boncolgatott, hogy országába hívta és javadalmakkal látta el felesége különböző rokonait és azok kíséretét. Mátyás, a távoli Pannónia uralkodója, közelebb kerül Itália ügyeihez. Az ottani udvarokban csaknem úgy számolnak vele, mint a jelenlevők — riválisok vagy partnerek — egyikével. Különböző váraozásokat is fűznek esetleges beavatkozásaihoz. (Egyes kutatók a „második Attila” elnevezésben, amelyet humanisták adományoztak a királynak — csakúgy, mint Bonfini a „Corvin” nevet és a hozzá kapcsolt eredet mondát —, annak a várakozásnak a kifejeződését látták, hogy Mátyás, mint hajdan a hunok, megtámadja Itáliát illetőleg a pápaságot. Lehet, hogy volt ilyen várakozás, de az kétségtelen, hogy — ha volt egyáltalán — merőben alaptalan és irreális volt. Mint jeleztük, Mátyás alkalmanként állást foglalt a pápasággal szemben, olykor igen éles formában is. De annak semmi nyoma, hogy frontális támadásra készült volna vele szemben. Ilyen terv nem is fért volna össze országa körülményeivel és saját lehetőségeivel.)

Kétségtelen az is, hogy Mátyás olasz kapcsolatai sokrétűbbé és bonyolultabbá váltak, noha távolról sem olyan áttekinthetetlenül bonyolulttá, mint az olasz államok egymás közti kapcsolatai. Bizonyos, hogy feleségének és felesége rokonainak befolyása észrevehető a politika alakulásának számos tényén. De az is bizonyos, hogy nem döntő ez a befolyás. Mátyás továbbra is támaszt keres és kínál. Csupán arról lehet szó, hogy könnyebben, rugalmasabban teszi ezt, mint elszigeteltségének idején tette. Tapogatózásai közben, amennyire lehet, figyelembe veszi új rokonságának érdekeit, kívánalmait is. Mint ismeretes, ezek a kívánalmak maguk sem voltak egyöntetűek. Az Aragóniai-ház sem volt kivétel a minden dinasztíára érvényes, Itália akkori uralkodó köreiben

pedig különlegesen bonyolult formák közt megmutatkozó szabály alól, amely szerint a dinasztia különböző tagjai felettébb különböző törekvéseket, ambíciókat istápolhatnak. Az ellentéteknek és a családi intrikáknak abban a szövetségében, amely a XV. század második felének itáliai dinasztiáit jellemezte, kívülállónak — házasság révén rokonnak is — úgyszólván képtelenség lett volna eligazodnia. Bármennyire közeli, közvetlen részesévé vált Mátyás — házassága után — az olasz politikának is, ennyire közeli és közvetlen részesévé a dinasztiák „belső” ügyeinek nem válhatott soha. Ez kitűnt később, amikor felesége — saját trónutódlása érdekében — önálló családi vagy inkább személyes külpolitika kialakításával kísérletezett. Mátyás ezeket a családi intrika szintjén futó szálakat nem tudta nyomon követni és nem tudta felgöngyöltetni. Lehet, hogy egy részükről nem is tudott; amiről tudott, azt aligha tekintette jelentős ügynek.

Itáliai politikájának harmadik szakaszában Mátyás ismét fokozott figyelemmel fordult Milánó felé. Ezúttal azonban már nem egyszerűen csak kapcsolatot vagy szövetséget, hanem házasságot óhajtott létrehozni törvénytelen fia és az egyik Sforza-hercegnő közt. A házassági tervek megghiúsultak, főként azért, mert a milánói Sforzák, tekintettel Észak-Itália bonyodalmaira, nem kívántak ellentétbe kerülni a császárral is. Beatrice „külön” családi politikája ebben is játszhatott némi szerepet, talán nem is keveset. Egyébként ez az időszak az, amidőn Mátyást körüllegi a „második Attila” sajátos nimbusza, ami ellen nyilvánvalóan nem tiltakozik. Ekkoriban dolgozik udvarában a történetíró Bonfini, akinek művéből — kellő óvatossággal — sok olyasmit is kiolvashatunk, amit Mátyás állam-raison-jának nevezhetünk. Ebben az állam-raison-ban sajátos módon ötvöződnek a humanista ideológia egyes elemei a XV. századi Magyarországon uralkodó nemesi regnum-felfogás elemeivel. Olyanféle ötvöződés ez, amelyhez hasonló — nem ennyire szembeszökően — kimutatható a Mátyás uralkodásának vége felé hozott törvényeken, ítéletleveleken, adományok indoklásában és ezekhez hasonlóan jogi természetű iratokon. A „virtus” előtérbe helyezése, sőt szembeállítás a születési nemesiséggel nem új dolog, elvértve már Mátyás előtt akadnak erre példák. Hogy éppen ekkor terjed el nagyobb mértékben s hogy ekkor válik a király környezetéből származó, oda visszautaló írások egyik vezérmotívumává, az aligha csodálható olyan uralkodó esetében, aki nem bánta ugyan, ha család-fáját (merőben légből kapottan) visszavezetik a rómaiakig, de aki szívesen hallotta, olvasta apjáról, hogy a „virtus” emelte magasra, s aki — ha hinni lehet a környezetében, humanista írók tollán róla megörökített anekdotáknak — alkalomadtán szívesen mondogatott ilyesmiket saját maga is.

Kardos Tibor és mások régen kimutatták, hogy a humanista eszmék milyen elemei terjedtek el Mátyás környezetében. Kimutatták azt is, hogy ezeknek az eszméknek némelyike túlélte a királyt és udvarát. Túlélte a független magyar államot is, ám különféle csatornákon keresztül tovább élt és hatott

a későbbi korok politikai gondolkodóira. Közülük nem egynek tudatában már egységbe olvad Mátyás hajdan volt erős államának valóságos képe, a király környezetében vagy benne magában élő elképzelés, és mindezek átértelmezése a róluk író humanisták felfogása szerint. Az utókor, a mai kutató olykor maga is nehezen tudja csak szétválasztani ennek a bonyolult képnek egymást átható, átszövő elemeit. Tény azonban, hogy az elemző munka végén arra az eredményre kell jutnia: valóság és ideológia bizonyos mértékig egymásba fonódva, együtt élt és hatott, legalábbis Mátyás olasz-politikájának és humanista kapcsolatainak fejlődésében. Nem abban az értelemben, mintha a humanista írók, kortársak vagy utódok pontosan ábrázolták volna akár Mátyást, akár törekvéseit, akár államának vagy politikájának jellegzetességeit. Hanem főként abban az értelemben, hogy maguknak a humanistáknak és az általuk hordozott műveltség egyes formáinak elterjedése Magyarországon a XV. század második felében nagy mértékben összefüggött (egyéb okokról itt nem szólva) — túl az ország helyzetén és szükségletein — azzal a politikával is, amelyet Mátyás és közvetlen környezete folytatott, s amelyben az itáliai kapcsolatoknak, mint jelezni igyekeztünk, jelentős szerep jutott.